

SABAHATTİN EYÜBOĞLU'NUN MACBETH ÇEVİRİSİNİN “KÜLTÜRE ÖZGÜ İFADELERİN ÇEVİRİSİ” BAĞLAMINDA ELE ALINMASI*

Murat ÖZCAN¹ Feyza AKGÜN²

Öz

Soneleri, trajedileri ve komedileri ile bir döneme damgasını vurmuş olan William Shakespeare sadece 16. yüz yıl İngiliz Edebiyatı'nı değil dünya edebiyatını şekillendiren, tarihe mâl olmuş bir edebiyatçıdır. Eserleri, onun içine doğduğu yüzyılın sınırlarını aşmasını sağlamış, günümüzde dahi onunla ilgili ciltler dolusu yayın yapılmasına olanak sağlamıştır. Shakespeare'in bu başarısı hiç şüphesiz ki onun, insan doğasına dair derin bilgisi ve algısından kaynaklanmaktadır. Farklı kültürel geçmişe sahip, uzak coğrafyalarda, farklı diller konuşan milyonlarca insana hitap eden eserlerin edebiyatımıza kazandırılması bu mirasa ortak olmamıza, ondan yararlanmamıza hizmet etmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Macbeth, Eirlys E. Davies,
kültür, yerlileştirici çeviri.

Geliş/Received:

09.05.2023

Kabul/Accepted:

29.05.2023

Yayın/Published:

30.06.2023

* **İntihal Taraması/Plagiarism Detection:** Bu makale intihal taramasından geçirildi/This paper was checked for plagiarism.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Muhuttin Doğan).

Atıf/Cite as: Murat Özcan, Feyza Akgün, “Sabahattin Eyüboğlu’nun Macbeth Çevirisinin “Kültüre Özgü İfadelerin Çevirisi” Bağlamında Ele Alınması”, Edebiyat Bilimleri 4, (Haziran/June 2023), 9-28 <https://doi.org/10.5281/zenodo.8098622>

CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

¹ Doçent Doktor, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi, Arap Dili Eğitimi (Ankara, Türkiye), mozcan@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7131-1023

² Öğretim Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Rektörlük Birimi (Ankara, Türkiye), feyzademir37@gmail.com, ORCID: 0009-0002-3960-1375

Shakespeare'i dilimize kazandıran deneyimli çevirmen Sabahattin Eyüboğlu, ünlü edebiyatçıdan Julius Caesar, Hamlet, Macbeth, Antonius ve Kleopatra, Atinalı Timon, Troilos ile Kressida olmak üzere altı eser çevirmiştir. Çalışmamızın amacı, çevirmen kararları doğrultusunda Eyüboğlu'nun, Macbeth eserindeki kültüre özgü ifadeleri çevirirken kullandığı çeviri stratejilerini tespit etmektir. Bu amaçla eserin 1. Perde'sinden seçilen 21 örnek incelenmiş ve bu örnekler Eirlys E. Davies'in kültürel unsurların çevirisine dair sunduğu taksonomi bağlamında sınıflandırılmıştır. Ele alınan bu kesitlerden çıkan sonuç, genel olarak yerlileştirici stratejinin benimsendiği ve kültür odaklı bir çeviri gerçekleştirildiği yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Macbeth, Eirlys E. Davies, kültür, yerlileştirici çeviri.

Considering Sabahattin Eyüboğlu's Translation of Macbeth in the Context of "The Translation of Cultural-Specific Expressions"

Abstract

William Shakespeare, who left his mark on a period with his sonnets, tragedies and comedies, is a historical figure who shaped not only 16th century English literature but also world literature. His works have enabled him to exceed the limits of the century he was born into, and even today, they made it possible volumes of publications being published about him. This success of Shakespeare is undoubtedly due to his deep knowledge and perception of human nature. Bringing works that appeal to millions of people with different cultural backgrounds, in distant geographies and speaking different languages, has served us to share and benefit from this heritage. Experienced translator Sabahattin Eyuboglu, who brought Shakespeare into our language, translated six Works from the famous playwright: The Tragedy of Julius Caesar, The Tragedy of Hamlet, The Tragedy of Macbeth, The Tragedy of Antony and Cleopatra, The Life of the Timon of Athens, Troilos and Cressida. The aim of this study is to determine the translation strategies Eyuboglu uses while translating culturally specific expressions in Macbeth, in line with translator's decisions. For this purpose, 21 examples selected from Act 1 of the play are examined and these examples are classified in the context of taxonomy presented earlier by Eirlys E. Davies on the translation of cultural elements. The conclusion drawn from this section is that the translator adopted the domestication strategy and created a target culture-oriented translation.

Key Words: Macbeth, Sabahattin Eyuboglu, Eirlys E. Davies, culture-specific terms, domestication strategy.

Giriş

Sabahattin Eyüboğlu, Türk kültür ve sanat tarihinde eserleri ve şahsiyetiyle iz bırakmış önemli figürlerden biridir. Yüz yılın başında doğan Eyüboğlu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş hamlelerine tanıklık etmiş ve birikimiyle yenileşmenin kültürel cephesinde yer almıştır. Makalemizde çevirmen kimliğiyle konu edineceğimiz Eyüboğlu şairliği, yazarlığı ve belgeselci yönüyle de önemli eserlerin sahibidir. Hayatı boyunca yerli ve yabancı sanat çevrelerinin de içinde yer alan Eyüboğlu ünlü ressam ve şair Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun da ağabeyidir. Sabahattin Eyüboğlu üniversite eğitimini, Trabzon Lisesinden sonra Dijon Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde bitirmiştir. Fransa'ya devlet bursuyla gitmiş, 1928-1932 yılları arasında Dijon, Lyon ve Paris'te eğitim görmüştür. 1932 yılında da İngiltere'de bulunan yazar İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünde akademik hayatına başlamıştır.

Eyüboğlu, 1938 yılında Maarif Bakanlığında görev almak üzere Ankara'ya geçer. Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğinin yanı sıra Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünde tarih dersleri verir. Buradaki en önemli faaliyetlerinden biri ise Tercüme Bürosunda yaptığı çalışmalardır. Geniş bir çevirmen kadrosuyla çalışan Eyüboğlu 1946 yılına kadar burada üstlendiği çeviri çalışmalarına devam etmiştir. "Özel çeviri çalışmalarına ise 1950 sonrası yönelmiş, arkadaşları Azra Erhat ve Vedat Günyol ile pek çok çeviri eser yayımlamlıslardır, Eyüboğlu, Fransız, İngiliz, Rus, Yunan, Latin edebiyatlarından ellinin üzerinde yaptığı Türkçe'ye kazandırmıştır. Aiskhilos, Aristophanes, Shakespeare, Montaigne, Melville, Kafka, Gide, Gonçarov, Sartre, Camus gibi dünya düşünce ve edebiyat dünyasının önemli isimlerini Türk okurlarıyla tanıştırmıştır." (Savaş, 2012: 25) Sabahattin Eyüboğlu Tercüme Bürosundaki görevi devam ettiği sürece bazıları yazar ve şair de olan pek çok ismi bu çeviri etkinliğine dâhil etmiştir. Çevrilecek eserlerin seçimi ve dağılımında rehberlik etmesinin yanında çeviri tutumuyla da çevresini etkilemiştir.

Eyüboğlu'nun genel anlamda çeviri eylemine ve şahsi çeviri tutumuna yaklaşımını kendi ifadeleri ve yakın arkadaşlarının tanıklıklarıyla kısmen de olsa ortaya koymak mümkündür. Çevirmen, sanat ve kültüre dair bazı yazılarını dönemde faaliyet gösteren Yeni Ufuklar dergisinde yayımlar. Derginin 1957-1960 yılları arasındaki kimi sayılarında ise çevirilerine ve

çeviri tutumuna dair birkaç yazı da göze çarpar. Bunlar, "Can Yücel'in Şiir Çevirileri" (Eyüboğlu, 1957: 50-52) "Baudelaire Çevirileri" (Eyüboğlu, 1959: 171-181 ve "La Fontaine'i Çevirirken" (Eyüboğlu, 1960: 59-63) başlıklarını taşır. Bunlardan ilki, yayılmasının sırada çokça eleştirilen Can Yücel'in şiir çevirileri seckisine dairdir. Yücel, *Her Boydan* adlı kitabında dünya şiirinden sevdiği eserleri Türkçeye aktarmıştır. Bu çevirilerinde kendine has üslubu ve söyleyişi korumuş, kimi zaman da serbest bir çeviri diyebileceğimiz tutumu benimsemisti. Bu tutum onun şiirleri adeta yeniden yazdığı eleştirilerine neden olmuştur. Eyüboğlu şiir kitabının sunuş yazısı olarak da yayımlanan yazısına, "Şiir başka bir dile çevrilebilir mi çevrilemez mi?" sorusuyla başlar. Şiirin çevrilemeyeceği düşüncesinde olanların haklı kaygılarını anlamakla birlikte onlara bir cevap niteliğinde de olan bu yazıda, bir çevirinin hele bu klasik bir esere aitse kaba yanlışlarla dolu bile olsa büyük etki yaratacağı üzerinde durur. Şiirin kelimeleri aşan bir anlamı olduğunu, eserin kolunu kanadını kıran kötü çevirilerine rağmen bu özü muhatabına ulaştırdığını vurgular. Can Yücel'in şiirleri kendi şiir üslubuya aktarmasını da haklı bulan Eyüboğlu, şairin "(...) Dünya insanına seslenen şiirleri bizim Ali Veli'lerin diliyle (...)" söylediği düşüncesindedir. Yerlileştirme tutumu içerisinde yer alan bu tavrin arkasında durduğunu da ayrıca belirtmekte ve şairin "biçim ustalığını" övmektedir. Bu çeviriler okurlara da "bir dille iki dilin tadını alma" imkânı da tanımaktadır ona göre. (bkz. Eyüboğlu, 1957: 50-52) *Yeni Ufuklar*'da basılan bu yazılarının dışında birlikte ortak çeviriler yaptığı Mina Urgan'ın şahitliği de Eyüboğlu'nun çeviri yaklaşımının altını çizer. Urgan kendi yaptığı çevirilerde metne sadık kalmaya özen gösterdiğini Sabahattin Eyüboğlu'nun ise sadakatten daha çok çeviri metnin güzelliğini ön plana aldığı kaydetmektedir: "Sevgili hocam Sabahattin Eyüboğlu ile Troilos ile Kressida'yı sonra da Moby Dick'i çevirirken birbirimize girerdik. İlk çeviri sırasında, Sabahattin bırakmıyorumsun ki, senin şu sevgili Shakespeare'ini daha güzel yapayım derdi. Bense, daha güzel olmasına gerek yok diye direnirdim. Sabahattin, çeviri kadın gibidir; ya serbest ve güzel olur, ya da sadık ve çirkin derdi. Bense, Sabahattin eskiden Fransız Dili ve Edebiyatında doçent, dolayısıyla hocam olduğu halde, usta-çırak ilişkisinin gerektirdiği saygıya boş verir, ona kafa tutardım." (Urgan, 1999: 55)

Kuramsal Çerçeve

Çeviri, en geniş tanımıyla bir dilde yazıya veya söze dökülen düşüncce, olay ve durumların başka bir dilde ifade edilmesidir. İlk bakışta dilbilimsel bir daire içerisinde düşünülse de çeviri, kültürel bir aktarımıdır. Bu nedenle çeviri araştırmaları sadece dilbilimsel yaklaşımla ele alınamaz. Sosyolojik, kültürel, felsefi, coğrafi, tarihsel ve hatta siyasi bakış açısından da araştırmalar sürecinde göz önünde bulundurulması gereklidir. Bu çok katmanlı ve bir o kadar da çetrefilli süreçte çevirmen elindeki bütün materyalleri ve imkânları işe koşmak zorundadır. Çeviri çalışmaları öncelikle farklı disiplinlerin çatısı altında ele alınmıştır. Zaman içerisinde çeviriye dilbilimsel yaklaşımla ya da işlevselci ve betimleyici bakış açılarından bakılmıştır. Çeviriye dilbilimsel yaklaşım getiren iki isim Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet'tir. "Bu iki araştırmacı İngilizce ve Fransızca dillerinin karşılaştırmalı biçim analizini gerçekleştirdikleri *Stylistique comparée du français et de l'anglais* (1958) adlı yapıtlarında çeviri stratejilerini "dolaylı" (oblique) ve "doğrudan" (direct) olarak ayırır" (Gürçağlar, 2016: 113). Ödünç alma, öyküntü ve sözcüğü sözcüğüne çeviri işlemleri "doğrudan çeviri" stratejisi kapsamında kullanılırken; yer değiştirme, modülasyon, eşdeğerlik ve adaptasyon (uyarlama) işlemleri ise dolaylı (oblique) çeviri stratejisinde kullanılır. Vinay ve Darbelnet çeviri sürecini de düşünmüşler, bunun için çevirmenlere şöyle bir yol önermişlerdir; çevirmen öncelikle kaynak metni inceler, ayrılacak birimlerine karar verir, bağlamını belirler ve önerilen stratejileri takip ederek çeviri sürecini tamamlar. Bu şekilde çeviri bir sistem dahilinde ele alınmış olur. Çeviri sisteminin temelinde böylelikle eserin kendisi, çevirmen ve çeviri yöntemi yer alır. Çeviri yöntemleri ilerleyen süreçlerde çeşitli nedenlere bağlı olarak pek çok değişikliğe uğramaktadır. Bunun nedenleri arasında pratik fayda olduğu kadar kültür politikaları da sayılabilir. Dolayısıyla çeviri yöntemlerindeki değişimi takip etmek, çeviriyi sistemleştiren etkenleri tespit etmekte büyük yarar sağlamaktadır (bkz. Gürçağlar, 2016: 113-115).

Popović çeviri eseri kısmen bir sonuç olarak Görür ve bir bağlam içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünür. Eser sadece çevirmenin bir ürünle karşılaşması değil aynı zamanda iki farklı dilin ve kültürün de birbirile karşılaşma anlamına gelmektedir. Çeviride oluşabilecek anlam kayıplarını bir eksiklik olarak görmek yerine bunu olağan görme eğilimindedir. "Özgüne göre yeni gibi görünen veya olması beklenen yerde

olmayan unsurlar kayma olarak nitelenebilir." (akt. Aksoy, 2002: 37) derken birebir çeviriden uzaklaşmanın doğal hatta iyi bir şey olduğunu savunmaktadır. Böylece aktarılan dilde ve kültürde eserin anlaşılması, özünün aktarılmasına katkı sağlanmaktadır.

Eirly E. Davies, 2003 yılında "A Goblin or a Dirty Nose" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Bu makalede Harry Potter kitaplarının çevirilerindeki kültüre özgü unsurların çevirisinde kullanılan stratejileri ve bu stratejilerin sorun çözmede ne derece etkili olduklarını inceler. Bu makalede "kültüre özgü her ögeyi ayrı ayrı ele almak yerine, tüm metnin gelişimine katkısı bağlamında kültür kümelerine bakan bir makro perspektif benimsemeyen bazen yararlı olabileceği tartışılmaktadır" (Davies, 2003: 65). Bu açıdan bakıldığından Harry Potter serisi, İngiliz kültürüne dair sayısız unsur barındırması ve dünya üzerindeki farklı pek çok dile (dolayısıyla kültüre) çevrilmesi sebebiyle değerli bir yapıttır. Benzer şekilde yüz yıllar öncesinde yazılmasına rağmen dünya çapında popüleritesini koruyan bir eser olan Macbeth de kültüre özgü unsurlar açısından zengindir. Bunun yanı sıra Shakespeare'in kullanmaktan zevk aldığı imgeler ve metaforlar açısından da oldukça zengindir. Bu iki unsur Shakespeare eserlerinde çevirmeni en doğru strateji için karar alma ve doğru zamanda farklı bir strateji işe koşma hatta aynı cümle içerisinde birden fazla stratejiye başvurma konusunda zorlar.

Bu noktada Eirlys Davies tarafından çeviri değerlendirmelerinde kullanılmak üzere öne sürülen çeviri stratejilerinden bahsetmekte yarar var. Davies, kendi çalışmaları açısından faydalı bulduğu yedi stratejiden bahseder. Bunlar sırasıyla: *koruma, ekleme, çıkarma, küreselleştirme, yerelleştirme, dönüştürme ve yaratmadır*.

Koruma stratejisinde, kaynak metinde var olan ancak erek metinde yakın bir eşdeğeri bulunmayan öğelerin aynı şekilde aktarılması söz konusudur. *Ekleme* stratejisinde ise yine erek kültürde var olmayan ögenin açıklamasıyla verilmesi durumu vardır. Bu açıklama ya doğrudan metne eklenir ki bu durumda metnin akıcılığının bozulması, okuyucuların dikkatinin dağılması gibi riskler mevcuttur. Davies, tecrübeli çevirmenlerin açıklamayı sanki metnin bir parçasıymış gibi karakterlere söyletilebileceği hatta Harry Potter'ın Fransızca çevirisinde buna örnek teşkil eden bölümler olduğunu belirtir. Öte yandan Çinceye yapılan çevirilerde ise bol bol dipnot kullanılmıştır. Davies, bu kararın genel çeviri geleneği çerçevesinde verildiği düşünüldüğünde Çinli çocuklar açısından durumun olağan olabileceğinin

altını çizer. *Çıkarma* stratejisinde, metne eklendiği takdirde anlam karmaşasına yol açacak unsurların metinden tamamen çıkarılması durumu söz konusudur. Bu durumun altında özgün metnin çevirmen tarafından anlaşılamaması da yatabilmektedir.

Bir diğer strateji *küreselleştirmedir*. Özgün metin okuyucusuna tanidak gelecek bir unsura karşılık gelebilecek daha genel bir ifadenin kullanılmasını ifade eder bu strateji (bkz. Davies, 2003: 83). Örneğin orijinal metinde geçen endemik bir ağaç, çiçek, bitki adı yerine bu türlerin genel adı çeviride verilir. Bir diğer strateji de *yerelleştirmedir*. Davies'in *Localization* olarak adlandırdığı bu ifadeyi *yerlileştirme – yabancilaştırma* stratejileri ile tanınan Lawrence Venuti'nin kavramıyla karışmaması adına *yerelleştirme* olarak adlandırdık. Bu stratejide, özgün metinde kültüre özgü olmayan genel bir ifadenin kaynak metne kültüre özgü bir unsurla karşılaşması durumu vardır. Davies erek kültürde kabul edilebilir bir metin yaratmak için bu stratejiye başvurulabileceğini belirtmiştir.

Dönüştürme stratejisinde, kültüre özgü unsurda yapılan değişikliğin küreselleştirme ve yerelleştirme stratejilerinin ötesine geçtiği, özgün ifadenin değiştirildiği/bozulduğu bir durum vardır. Davies buna örnek olarak *Harry Potter ve Felsefe Taşı* kitabının Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde farklı başlıklarla sunulmasını verir. Ele alacağımız son strateji olan *yaratım*, çevirmenin, kaynak metinde olmayan kültüre özgü bir unsuru çevirisinde kullanmasını anlatır (bkz. Davies, 2003: 72-89).

Sabahattin Eyüboğlu'nun Macbeth Çevirisinde Kültüre Özgü İfadelerin Yerelleştirme Stratejisi Bağlamındaki İşlevleri

Alessandro Serpieri, *Translating Shakespeare, A Brief Survey of Some Problematic Areas* adlı makalesinde Shakspeare çevirilerinin doğası ve zorlukları üzerine açıklayıcı bilgiler sunmuştur. Bu çalışmada yetkin bir Shakespeare çevirisi için gerekli olan nitelikleri şöyle dile getirir: "Shakespeare'i çevirmek, bunu yapmaya çalışan herkesin çok iyi bildiği gibi, çok zor bir iştir. En azından aşağıdaki kapasiteleri içerir: (a) tarihsel dönem ve o dünyayı ve onun çelişkilerini sahneleyen tiyatro hakkında mükemmel bir bilgi; (b) Shakespeare'in sözcüklerle ve deyimlere yüklediği anlamları mümkün olduğunda değerlendirmek için tüm kanonun eserleri hakkında derin bir bilgi sahibi olmak; (c) hem ilk metinler tarafından aktarılan farklı

okumalarla hem de önemi hâlâ tartışılan sık sık yapılan vurgulamalar ve neolojizmelerle başa çıkmak için metin eleştirisinde yeterli bir temel; ve (d) yapılması ve sahnede ilerlemesi gereken konuşmaların sanal teatrallığını sunmak için dramatik söylemin özellikleri konusunda teorik bir yeterlilik" (Serpieri, 2004: 27). Bu açıdan bakıldığından hayatı boyunca pek çok klasik eser çevirisini yapmış olan Sabahattin Eyüboğlu'nun, tecrübeli ve donanımlı bir çevirmen olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra kendisi de bir şair olduğu için "dramatik söyleme" hâkim olduğu ve erek metin okuyucusuna nasıl hitap etmesi gerektiği konusunda da ayrıca yetkin bir isimdir. Ne var ki Serpieri'nin de belirttiği gibi Shakespeare'de, seçtiği kelimelerin farklı anlamalarını harekete geçirecek bir üslupla sunma yeteneği vardır ki bu durum tiyatro eserlerinin çevirisini tecrübeli çevirmenler için bile zorlaştırır, farklı bölüm çevirileri için farklı stratejik çözümler bulunmasını gerektirir. Çevirmen dilbilimsel ve semiyotik alanlarda tercih yapmaya zorlanır. Kültüre birimler olarak sözcüksel sıralamalar, yan anlamlar, çağrıımlar, mecazlar, metaforlar, neolojizmeler buna dahildir (bkz. Serpieri, 2004: 28-47).

Laurence K.P. Wong, *Translating Shakespeare's Imagery for the Chinese Audience* makalesinde bir şiirdeki iletinin anlamsal, söz dizimsel ve ses bilimsel olmak üzere üç seviyede aktarıldığını ve her bir seviyenin ne oranda erek metne aktarılabilceğinin de bu diller arasındaki *cognition* yani akrabalık ilişkisine bağlı olduğunu dile getirir. Dolayısıyla aynı dil ailesine mensup diller arasındaki çeviriler her seviyede nispeten daha kolay olacaktır. Farklı dil ailesine mensup diller arasında çeviriye en müsait seviye anlamsal (semantik) seviyedir. Çünkü betimlenecek olgular, durum ve duygular benzer olduğu için hemen her dilde bunları karşılaşacak bir ifade vardır. Ancak söz dizimsel ve ses bilimsel seviyeler dile bağlıdır ve farklı dil aileleri arasındaki çeviriye daha kapalıdır. İmgelerin çevirisini bağlamında ele alacak olursak Wong, imgelerin varlığını, o dilin anlamsal içeriğine borçlu olduğunu ve bu nedenle ses bilimsel özelliklere göre daha kolay çevrilebileceğini belirtmiştir. Bununla beraber, Macbeth, Hamlet gibi poetik dramalardaki imgeler çeviri açısından zorluk yaratır (bkz. Wong, 2013: 239-240).

İmgelerin yarattığı çeviri problemlerine geçmeden önce imge ve imgelem tanımlarına deðinmeye yarar olabilir. Güncel Türkçe Sözlük *imgeyi* "Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya" (<https://sozluk.gov.tr>, Erişim Zamanı: 30.04.23) şeklinde tanımlarken

imgelemi “hayal dünyası, imajinasyon” (<https://sozluk.gov.tr>, Erişim Zamanı: 30.04.23) olarak tanımlar. Edebi eser açısından imgelem için şöyle bir tanım bulunmaktadır: “Soyut argüman ya da anlatım dilinden farklı olarak, algılanabilir veya ‘somut’ nesnelere, sahneler, eylemlere veya durumlara gerçek veya mecazi gönderme yoluyla duyu-izlenimleri uyandıran edebi bir eserde dilin kullanımını kapsayan oldukça muğlak bir terimdir. Bu nedenle bir edebi eserin imgelemi, kullanmış olduğu imgeler dizisini içerir; bunların zihinsel ‘resimler’ olması gerekmek, ancak görme dışındaki duyulara hitap edebilir. Terim, özellikle bir eserde kullanılan metafor ve benzetmeler başta olmak üzere figüratif dili kapsar” (Baldick, 1990: 106). “Muğlak” olarak nitelendirilmesine rağmen *imgelemen* edebi eserlerdeki yeri ve işlevi önemlidir. Shakespeare eserlerindeki imgelemi detaylı bir şekilde ele alarak Shakespeare'in düşünce biçimine ışık tutmaya çalışan Spurgeon, *Shakespeare's Imagery and What is Tells Us* eserinde, içgüdüsel olarak kullanılan imgelemenin bir ifşa, açığa vurma olduğundan bahseder. Çoğunlukla bilinçsizce yapılır. Yazarın, gözlemlediği ve hatırladığı nesnelerin, olayların olduğu kadar gözlemediği ve hatırlamadığı olayların da açığa vurulmasını kapsar. Şiirde, şair imgeleri bilinçli bir şekilde keşfetmeye çalışırken dramada imge kullanımı daha bilinçsizce gerçekleşir. Dolayısıyla yazarın zihninde aniden beliren imgeler karakterlerin ağzından dökülür. Eser zenginleştirikçe imgeler de o oranda değer kazanır ve ima yükü artar. Shakespeare eserleri için de durum böyledir (bkz. Spurgeon, 1935: 4-5).

Ele alacağımız örneklerde Sabahattin Eyüboğlu'nun Macbeth çevirisi için başvurduğu çeviri stratejilerinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Bu aşamada Eirlys E. Davies tarafından *A Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Book* makalesinde sunulan kültüre özgü öğelerin çevirisine dair sınıflandırma işe koşulmuştur. Davies, bu sınıflandırmayı yedi başlık hâlinde sunar: koruma, ekleme, çıkarma, küreselleştirme, yerelleştirme, dönüştürme, yaratım (bkz. Davies, 2003). Makalede, Shakespeare'in *The Tragedy of Macbeth* adlı oyunu, Sabahattin Eyüboğlu çevirisiyle kültürel öğelerin çevirisinden kullanılan stratejiler bağlamında incelenmiştir.

[1]

Macbeth

"When the battle's lost and won." p. 29	"Savaşçı kazanan kaybeden bilinsin hele." s. 55
Yerelleştirme	

Macbeth'in açılış sahnesi özgün metinde, çelişkili görülen bu ifadeyi içerir. İfadenin doğruluk payı olması onu bir paradoksa dönüştürür. Shakespeare'in, bu cümle ile anlatmak istediği durum her savaşta kazanan ve kaybeden tarafın olmasıdır. Eyüboğlu cümleyi birebir değil anlamına eşdeğer bir karşılık bularak çevirmiştir. "Macbeth ilk ortaya çıkışından hemen önce bir savaşı hem kazanmış hem de kaybetmiştir. Teknik anlamda bir krala isyan edenlere karşı muzaffer olarak kazandı, ancak zaferinin ve beraberindeki ödüllerin, kişisel çözülmesini ve siyasi düşüşünü başlatan bir eylem olan Duncan'a suikast düzenlemesi için ona ilham vermesi nedeniyle de kaybetti. Böylece, savaşı kazanmasının bir sonucu olarak, Macbeth iç huzurunu, zihinsel istikrarını ve nihayetinde hayatını kaybetti" (Harrington, 2002: 247).

[2]

Macbeth	
What bloody man is that? p. 29	Kim bu adam? Üstü başı kan içinde? s.56
Yerelleştirme	

1. Perde'nin 2. Sahne'sinden alınan bu parçada Kral Duncan, ordugahta karşılaştığı yaralı subay için bu ifadeyi kullanmıştır. Kanlar içindeki askerin isyana dair yeni haberler getireceği düşüncesindedir Kral. Bu tragedide sıkılıkla kullanılan kan sembolü burada da görülür. "Macbeth'de yüzün üzerinde kan referansı bulunur. Kan imagesinin baskınlığını ünlü akademisyen A.C. Bradley fark etmiş ve alanında otorite kabul edilen Shakespearean Tragedy adlı eserinde şöyle dile getirmiştir: "Diyaloğun beklenmedik kısımlarında bile kelimenin tekrarlanması ile kan imagesinin üzerimize sürekli dayatılması tesadüf olamaz" (Bradley'den akt. Wasti, 2017: 120). Eyüboğlu bu cümleyi ikiye bölerek verir. Kana bulanmış anlamına gelen "bloody"

sifatı için “üstü başı kan içinde” ifadesini tercih etmiştir. Erek kültürden bir deyim seçerek Davies'in yerelleştirme stratejisine uygun bir çeviri yapmış olur.

[3]

Macbeth	
This is the sergeant Who like a good and hardy soldier fought 'Gainst my captivity p. 29-30	Bu işte bu, o dediğim asker, Beni esir düşmekten kurtaran. s. 56
Çıkarma/Ekleme	

Eyüboğlu bu örnekte hem çıkışma hem de ekleme stratejisini aynı anda kullanmıştır. Çıkarılan kısım “who like a good and hardy soldier fought” ifadesidir ve Türkçeye “iyi ve cesur bir asker gibi savaşan kişi” olarak çevrilebilir. Sabahattin Eyüboğlu’nun eklediği kısım ise “o dediğim asker” ifadesidir. Özgün metinde bu ifadenin karşılığı bulunmaz.

[4]

Macbeth	
Hail, brave friend! p. 29	Eline sağlık, yiğit dostum! s. 56
Yerelleştirme	

Merriam-Webster Dictionary'e göre “coşkulu bir onay ile selamlamak: alkışlarla karşılamak” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/hail>, Erişim zamanı, 02.05.2023) anlamına gelen bu geçişli fiili “eline sağlık” deyimi ile veren çevirmen, yerelleştirme örneği sunmuştur.

[5]

Macbeth	
Doubtful it stood p. 30	Pek belli değildi işin nereye varacağı s. 56
Ekleme	

Sahnenin devamında, Malcolm yani Kral Duncan'ın büyük oğlu,

kendisini esir düşmekten kurtaran yaralı askerden savaşın nasıl gittiğini anlatmasını ister. Subay, "belirsizdi, şüpheliydi" anlamlarına gelebilecek "doubtful it stood" ifadesini kullanır. Eyüboğlu, ekleme yaparak aktarmayı tercih etmiştir.

[6]

Macbeth	
As two spent swimmers, that do cling together And choke their art. p. 30	Iki bitkin yüzücü gibiymiş iki taraf. Sarılmış birbirine de sanki yüzemez olmuşlar. s. 56
Yerelleştirme	

Yaralı subay, savaşın iki tarafını anlatırken bitkin düşmüş iki yüzücü metaforunu kullanır. Cümplenin devamında bu iki yüzücüün birbirine kenetlenerek diğerinin yüzme becerisini engellemiği tasvir edilir. Çevirmenin burada yaptığı sadeleştirme, özgün metin ile erek metin arasında tam bir eşdeğerlik kurulmasını engellemiştir. Birebir çevrildiğinde anlaşılması güçleşecek olan bu ifadeyi erek okuyucunun aşina olduğu bir anlatımla vermiş olması Eyüboğlu'nun yerelleştirme stratejisine başvurduğunu göstermektedir.

[7]

Macbeth	
The merciless Macdonwald p. 30	Macdonwald, o taş yürekli herif, s. 56
Yaratma	

Yine aynı Subay, isyancıların lideri Cawdor beyini acımasız anlamına gelen "merciless" sıfatıyla betimlerken Eyüboğlu, "o taş yürekli herif" diyerek ifadeyi bir sıfat tamlamasına dönüştürmüştür. Çevirmenin kaynak metinde olmayan "herif" ifadesini ekleyerek yaratma stratejisine başvurduğu görülmektedir.

[8]

Macbeth

Worthy to be a rebel p. 30	Tam da isyan çıkaracak adammış doğrusu s. 56
Yaratma	

Yaptıklarıyla Kral Duncan'ın düşmanlığını kazanan Macdonwald'ın bir isyakara yakışır nitelikle olduğunu anlatan “worthy to be a rebel” ifadesini “Tam da isyan çıkaracak adammış doğrusu” şeklinde çevirmeyi tercih etmiştir Eyüboğlu. Çevirisinde, kaynak metinde olmayan ifadeleri kullanması sebebiyle yaratım stratejisine başvurduğu söylenebilir.

[9]

Macbeth	
but all 's too weak. p. 30	Ama boş gitti ne yaptıysa s. 56
Yerelleştirme	

Kendisine büyük bir ordu kuran Macdonwald'ın şansının bir süre yaver gitmesine rağmen yaptıkları yetersiz gelmiş ve Macdonwald başarısızlığa uğramıştır. Kaynak metinde, bütün bunlar zayıf, yetersiz kaldı anlamına gelen “but all's too weak” ifadesi yerine çeviri metinde “ama boş gitti ne yaptıysa” karşılığı kullanılmıştır. Eyüboğlu'nun yorumlayarak aktardığı bu cümlede yerelleştirme stratejisinden yararlandığı görülmektedir.

[10]

Macbeth	
O valiant cousin! p. 30	Aslan amcaoğlum benim! s. 57
Yerelleştirme	

Merriam-Webster Dictionary'de “cesarete sahip olan, cesaretle hareket eden” (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/valiant>, Erişim zamanı, 02.05.2023) şeklinde tanımlanan “valiant” sıfatını kültürümüzde cesaretle ve cesur kişilerle özdeşleştirilen “aslan” ile karşılayarak yerelleştirme örneği sergilemiştir. Yine benzer

yerelleştirmeyi "soylu" olarak çevrilebilecek "cousin" kelimesi yerine "amcaoğlu" ifadesini kullanarak yapmıştır.

[11]

Macbeth	
Worthy gentleman! p. 30	Yiğit adamdır Macbeth! s. 57
Yerelleştirme/Yaratma	

Birebir çevrildiğinde "Değerli, kahraman beyefendi!" şeklinde ifade edilebilecek bu cümleyi "Yiğit adamdır Macbeth!" şeklinde erek dilde yaygın bir söyleyiş şekliyle vermiştir. Ayrıca kaynak cümlede ima edilen ama doğrudan verilmeyen Macbeth'in de eklenmesiyle yaratım yoluna gidilmiştir.

[12]

Macbeth	
Or memorize another Golgotha p. 31	Yoksa yeni bir Golgotha* yaratmak mı? *Hazreti İsa'nın çarmıha gerildiği yer; sonu ölümle bitecek eziyet veya cezanın çekildiği yer anlamında kullanılıyor. s. 57
Ekleme	

Erek dil okuyucusuna yabancı gelebilecek ifadelerin açıklamasının parantez içinde ya da dipnotta verilmesini ekleme stratejisine dahil olduğunu belirtir Davies. Bu yolla çeviri metin okuyucu için daha anlaşılır hale gelir. Çevirmen burada Golgotha ifadesini doğrudan aktarmakla beraber bir dipnotla açıklamasını da eklemiştir. Kaynak metinde bu tip bir açıklamaya yer verilmemiştir.

[13]

Macbeth	
From Fife, great king; Where Norwegian banners flout the sky	Fife'den yüce kral; Norveç bayraklarının Göklerine hayasızca el uzattığı,

And fan our people cold p. 31	Halkına soğuk terler döktürdüğü yerden. s. 58
Yerelleştirme	

Bu sahnede, Kral Duncan Bir İskoç soylusu olan Ross'a nereden geldiğini sorar. Ross da Fife'dan geldiğini belirtir ve şu cümleyi kurar: "Where the Norwegian banners flout the sky and fan our people cold." Bu cümledeki "flout" fiilinin delmek, hor görmek, saygısızca karşı gelmek (<https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/flout>, Erişim Zamanı, 02.05.2023) anımlarına gelmektedir. "Fan our people cold" ifadesi ise "insanlarımıza korku salan" anlamında kullanılmıştır. Çevirmen anlamını doğrudan vermek yerine onu karşılayan bir deyime başvurarak anlatımı güçlendirmiştir. Eyüboğlu'nun iki ifadeyi de yorumlayarak erek metin okuyucusu için yerelleştirdiğini söyleyebiliriz.

[14]

Macbeth	
Till that Bellona's bridegroom (...) p. 31	Ama bizimki, Bellona* tanrıcanın sevgilisi Macbeth, (...) *Savaş tanrıçası s. 58
Ekleme	

Davies, ekleme stratejisine başvuran çevirmenin görünür olduğu görüşündedir. Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi çevirmen, Türk okuyucusuna yabancı gelebilecek "Bellona"nın savaş tanrıçası olduğunu dipnotta belirterek ekleme stratejisini kullanmış ve bir çevirmen olarak da görünür hale gelmiştir. Kaynak metinde bu tür bir açıklama yoktur.

[15]

Macbeth	
The victory fell on us. p. 31	Ve zafer, ansızın, açtı bize kollarını. s. 58
Yerelleştirme	

Kaynak metinde kullanılan "fall on" ifadesi etkisi altına almak, yakalamak gibi anlamlara gelebilmektedir. Sabahattin Eyüboğlu, bu cümleyi bire bir çevirmektense sanatlı bir söyleyişe başvurmuş ve "açtı bize kollarını" şeklinde bir ifade kullanmıştır.

[16]

Macbeth	
(...) that thane of Cawdor (...) p. 32	O Cawdor beyi olacak herif. s. 59
Yaratma	

Cawdor Beyi olarak adlandırılan Macdonwald'a duyduğu öfke sebebiyle ona "...that thane of Cawdor..." şeklinde seslenen Kral Duncan'ın bu ifadesindeki aşağılamayı, öfkeyi "herif" kelimesini ekleyerek vermeye çalışmıştır Eyüboğlu.

[17]

Macbeth	
No more that thane of Cawdor shall deceive Our bosom interest: p. 32	O Cawdor beyi olacak herif Bundan böyle kalleşlik etsin bakalım bize: s. 59
Yerelleştirme	

Cawdor Beyi'nin artık kendilerini aldatamayacağını anlatan Kral'ın bu sözlerini, çevirmen, "Bundan böyle kalleşlik etsin bakalım bize" şeklinde yorumlayarak çevirmiştir.

[18]

Macbeth	
I'll see it done. p. 32	Baş üstüne kralım s. 59
Yerelleştirme	

Sabahattin Eyüboğlu, Konuşma dilinde bir işin bittiğinden/yapıldığından emin olmak (<https://tureng.com/tr/turkce->

[ingilizce/see%20it%20done](#), Erişim Zamanı, 02.05.2023) anlamlarına gelebilecek bir ifade olan “see that it is done” yapısını tamamen yerli bir söyleyiş olan “baş üstüne” ile karşılayarak bir yerlileştirme örneği sergilemiştir.

[19]

Macbeth	
A sailor's wife had chesnuts in her lap, And munch'd, and munch'd, and munch'd: p. 32	Bir gemicinin karısı... Kucağında bir etek kestane; Yedikçe yiyor; çene değil değirmen karınıninki. s. 59
Yaratma	

1. Perde 3. Sahne'nin açılışında Üç Cadı aralarında konuşmaktadır. Cadılardan biri domuz öldürdüğünden bahseder. Bir digeri de gemicinin karısıyla yaşadığı olayı anlatır. Kaynak metinde kısa bir şekilde verilen bu sahneyi Eyüboğlu eklemeler yaparak erek metin okuyucusuna sunar. Gürültüyle çığnemek anlamına gelebilecek “munch” kelimesiyle oluşturulan çevirmen “And munch'd, and munch'd, and munch'd” cümlesine yaptığı eklemelerle erek dilde bambaşka bir anlatıma ulaşmıştır: “Yedikçe yiyor; çene değil değirmen karınıninki.” Devamlı çığnemesini “yedikçe yiyor” ifadesiyle karşıladığı düşünülse bile “çene değil değirmen karınıninki” kısmı yaratımla oluşturulmuştur.

[20]

Macbeth	
'Give m, quoth I: p. 32	“Bana da ver” dedim, sen misin diyen: s. 59
Yaratma	

Bir önceki örneğin benzeri olarak bu cümleye de kaynak metinde olmayan bir ifade eklenmiştir: “Sen misin diyen”.

[21]

Macbeth

I'll do, I'll do, and I'll do. 32	Gideceem! Gideceem! Taş çatlasa gideceğim! 59
Yaratma	

Yine cadılar arasında geçen bu konuşmayı aktaran bu sahnede "Yapacağım" şekilde çevrilebilecek ifade tamamen yorumlanarak "Gideceem! Gideceem! Taş çatlasa gideceğim!" şeklinde aktarılmıştır.

Sonuç

Çalışmamızda, Davies'in öne sürdüğü yedi çeviri stratejisinden faydalananarak Sabahattin Eyüboğlu tarafından dilimize kazandırılmış bir trajedi olan Macbeth adlı eserin 1. Perde'sinden seçilen yirmi bir kesitin değerlendirilmesi yapılmıştır. Sabahattin Eyüboğlu, çevirilerinde erek kültür okuyucusunun zevkine hitap edecek seçimlerden yana bir tutum takındığını çeşitli şekillerde ifade etmektedir. Ele aldığımız örneklerde de bu durumu destekleyen seçimler yaptığına görmekteyiz. Davies, her ne kadar sunduğu stratejilerin oranına göre çevirmenin yerlileştirici ya da yabancılatarııcı çeviri yaptığıının belirlenemeyeceğini öne sürse de Eyüboğlu'nun çevirdiği metinler üzerinde yaptığı müdahalelerin erek metnin, erek kültürün bir parçası gibi görünmesine yol açtığı söylenebilir. Eyüboğlu hiçbir zaman bire bir çeviriyyi savunmamıştır. Hatta aslina çok bağlı kalan çevirileri "çirkin" olmakla suçlar. Ele aldığımız metin parçasında dilimizin ve kültürümüzün ayrılmaz parçası olan deyimlere başvurduğu görülmüştür. Eyüboğlu, Türk dilinin zengin deyim varlığından sık sık yararlanmıştır. Öyle ki bire bir çeviri ile aktarabileceği ifadeler yerinde de deyim kullandığı kısımlar bulunmaktadır. Bu bakımdan Davies'in yerelleştirme stratejisinden çokça faydalandığı sonucuna ulaşılmıştır. Deyim kullanırken bağlama uygun seçimler yapması erek metnin akıcılığını olumlu yönde etkilemiştir.

Değerlendirilen kısıtlı çeviri metinde en fazla kullanılan stratejiler yerelleştirme ve yaratmadır. Bu iki strateji de çevirmenin yerlileştirici çeviri uygulaması gerçekleştirdiğini göstermektedir. Yerelleştirme stratejisinden ayrı olarak yazarı okura yaklaştırın diğer stratejiler çıkışma ve ekleme stratejileridir. Eyüboğlu'nun erek metinde birebir aktarıldığında anlamı

muğlak kalacak ifadelere açıklama eklediği görülmüştür. Eklemeler sanatlı bir söyleyiş de barındırmaktadır. Böylelikle çevirmen, kaynak metin okuyucusunda uyanan hisleri erek metin okuyucusunda da uyandırmaktadır. Ele alınan örneklemden yola çıkarak varılabilecek bir diğer sonuç ise, erek metin okuyucusuna yabancı gelecek ifadelerin çevirmen tarafından dipnotla açıklanmasıdır. Hem özgün metne ait unsurun doğrudan erek metne aktarıldığı hem de bir dipnota açıklamasının verildiği bu örneklerde yabancılştırıcı çeviriden bahsedilebilir. Ancak bu örneklerin sayısı yerlileştirici uygulamanın yapıldığı örneklerin çok gerisinde kalır.

Kaynakça

- Aksoy, N. B. (2002). Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi. Ankara: İmge Yayınevi.
- Baldic, C. (1990). The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Davies, E. E. (2003), A Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Book, *The Translator*, 9 (1), 65-100.
- Eyüboğlu, S. (2002). Macbeth, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürçağlar, Ş. (2016). Çevirinin ABC'si. İstanbul: Say.
- Harrington, G. (2002). "When the Battle's Lost and Won": the Opening of Shakespeare's I Henry IV. *SEDERI: yearbook of the Spanish and Portuguese Society for English Renaissance Studies*, (12), 247-258.
- Savaş, N. F. (2012), Sabahattin Eyüboğlu'nun Sanat ve Sanat Tarihine Bakışının Yazları Üzerinden Değerlendirilmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, dan. Doç. Dr. Aygül Ağır), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Serpieri, A. (2004), "Translating Shakespeare, A Brief Survey of Some Problematic Areas", *Translating Shakespeare for the Twenty-First Century*, (ed. Homem...), Rodopi.
- Shakespeare, W. (1907). The Tragedy of Macbeth, Toronto: Morang's Educational Series. (ed. E. K. Chambers)
- Spurgeon, C. F. E. (1935). Shakespeare's Imagery and What It Tells Us. Cambridge: Cambridge University Press.

Özcan, Akgün, Sabahattin Eyüboğlu'nun Macbeth Çevirisinin "Kültüre Özgü İfadelerin Çevirisi" Bağlamında Ele Alınması

Urgan, M. (1999). Bir Dinozorun Anıları, İstanbul: YKY

Wasti, S. M. (2017). The Imagery of Blood in *Macbeth* and *Hassan*. Journal of European Studies. 33 (2). 120-125.

Wong, L.K.P. (2013). Translating Shakespeare's Imagery for the Chinese Audience- With Reference to Hamlet and its Versions in Chinese and in European Languages, Tradução: o albergue do longinquo, 13, 239-273.

<https://sozluk.gov.tr>

<https://www.merriam-webster.com/dictionary/hail>